

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA INTELLEKTUAL YETISHMOVCHILIGI BOR BOLALARNING BOSHLANG'ICH MATEMATIKA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDAGI QIYINCHILIKLAR

Xamidova Muyassar Polsaidovna

Nizomiy nomidagi TDPU

Bobojanova Shodiya Jamolbekovna

Nizomiy nomidagi TDPU 2-kurs magistranti

+998339647732

Annotatsiya: Intellectual yetishmovchilikka ega bolalarga ta'lim berish jarayoni umumiy ravishda va elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu, avvalo, individual va differensial yondashuv, ta'limning sekinlashgan sur'ati, bilim va ko'nikmalarning struktura jihatdan soddaligi, takroriylik, bolaning ta'lim jarayonida mustaqilligi va faolligini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, konitiv faoliyat, diqqat, xotira, intellektning cheklanganligi, nerv-psixik funktsiya.

Аннотация: Процесс обучения детей с интеллектуальными нарушениями имеет свои особенности, как в общем плане, так и в формировании элементарных математических представлений. Это включает индивидуальный и дифференцированный подход, замедленный темп обучения, структурную простоту знаний и навыков, повторяемость, а также самостоятельность и активность ребенка в процессе обучения.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, когнитивная деятельность, внимание, память, ограниченность интеллекта, нервно-психические функции.

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda individual va differensial yondashuvning zaruriyati shundan iboratki, ularning psixofizik rivojlanishidagi buzilishlar juda turlicha ko‘rinadi. Odatda, markaziy nerv tizimining organik yoki funksional patologiyasi asosida yuzaga keladigan bu buzilishlar oliy nerv faoliyatining buzilishlari bilan birga bo‘ladi va turli kognitiv muammolarni keltirib chiqaradi, ular turli darajada chuqurlikka ega bo‘lishi, barqaror yoki vaqtincha bo‘lishi mumkin. Matematik materialni o‘rganish aqliy rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun katta qiyinchiliklarni tug‘diradi, bu qiyinchiliklarning sabablari birinchi navbatda intellektual zaif o‘quvchilarning kognitiv va emosional-irodaviy sohalarining rivojlanish xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Aqliy zaif bolalar xususiyatlarini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijalariga tayanib, quyidagi belgilarga e’tibor qaratish zarur:

- Barcha nerv-psixik funksiyalarning rivojlanishida kamchiliklar mavjud bo‘lib, asosan abstrakt fikrlash shakllarining doimiy yetishmovchiligi kuzatiladi;
- Intellektual nuqsonning motorika, nutq, idrok, xotira, diqqat, emosional soha va ixtiyoriy xulq-atvor shakllari bilan birgalikda bo‘lishi ya’ni qo‘shilib kelishi.
- Kognitiv faoliyatning yetarlicha rivojlanmaganligi mantiqiy fikrlashning yetishmovchiligida namoyon bo‘ladi, eng saqlangan ya’ni yaqqol namoyon bo‘ladigan shakli esa ko‘rgazmali-amaliy fikrlashdir;
- Psixik jarayonlarning harakatsizligi, umumlashtirishdagi inertlik, atrofdagi obyektlar va hodisalarni muhim xususiyatlariga qarab taqqoslashda buzilishlar kuzatiladi.
- Fikrlashning sekinlashgan sur’ati va psixik jarayonlarning inertligi ta’lim jarayonida o‘rganilgan harakat usulini yangi sharoitlarga ko‘chirish imkoniyatining yo‘qligini belgilaydi;
- Fikrlashning rivojlanmaganligi barcha psixik jarayonlarga ta’sir qiladi.

Birinchi navbatda, barcha e’tiborni jamlash va umumlashtirish funksiyalari zarar ko‘radi, miyaning analitik-sintetik faoliyati bilan bog‘liq psixik faollik komponentlari buziladi. Emosional-irodaviy sohada bu murakkab emotsiyalar va ixtiyoriy xulq-atvor shakllarining rivojlanmasligi sifatida namoyon bo‘ladi. Shunday bo‘lsa-da, matematika

o'qitish amaliy xarakterga ega bo'lib, mehnat ta'limi, chizmachilik, rasm chizish, tabiatshunoslik, geografiya, tarix, jismoniy madaniyat kabi fanlar bilan bog'liq bo'lsa-da, aqli zaif o'quvchilar mavjud bo'lgan nazariy tushunchalar kompleksini o'zlashtirishi kerak. Son tushunchasini o'zlashtirish o'quvchida ma'lum bir fikrlash operatsiyalarining (analiz, sintez, abstraktsiyalash, umumlashtirish, taqqoslash, tasniflash) rivojlanish darajasi mavjud bo'lsagina amalga oshishi mumkin. Fikrlash faoliyatining o'ziga xosligi, genetik jihatdan kechroq rivojlangan tafakkur jarayonlaridagi kamchiliklar aqliy zaif o'quvchilarda abstrakt matematik tushunchalar va qonuniyatlarni shakllantirish jarayonida qiyinchiliklarning paydo bo'lishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, olimlar (M.N. Perova, L.B. Baryaeva) matematika fani o'quv fani sifatida aqliy zaif o'quvchilarning kognitiv imkoniyatlarini rivojlantirish, intellektni va shaxsiyatni korreksiya qilish uchun zaruriy shart-sharoitlarni o'z ichiga olishini isbotladilar. Aqliy zaif o'quvchilarda fikrlashni korreksiya qilishning eng muhim tomoni nafaqat induktiv, balki deduktiv xulosa chiqarishlarni takomillashtirishdir, ya'ni ular uchun o'xshash hodisalar sabablarini umumlashtirish va shu bilan birga bu umumlashtirishlarni yangi, o'xshash hodisalarni tushuntirish uchun ishlatish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Har bir darsda bolalar oldingi darslarda o'rganilgan mavzularga qaytadilar. O'qituvchi sinfga murojaat qilib, oldingi darsda nima o'rganganlarini eslab qolishni so'raydi. Agar o'quvchilar javob bermasa, o'qituvchi ko'rgazmali vositalarni ko'rsatadi: o'tgan darsda foydalanilgan materiallarini va o'quvchilarning bajarilgan vazifalarini eslatadi.

Matematika o'qitish jarayonida motivatsiyani rivojlantirishning ahamiyati va usullari Y.U. Pumputisning tadqiqotida ishonchli tarzda ko'rsatilgan. U o'z xulosalarida shuni ta'kidlaganki, o'quvchilarning harakatlari motivatsiyalangan bo'lsa, ular darslarda o'rganilgan bilimlarni kundalik yoki mehnat faoliyatida qo'llash imkoniga ega bo'lishganda, matematik materialni o'zlashtirish sifati ortadi. Matematikaga bo'lgan kognitiv qiziqishni rivojlantirishga kichik sinflarda didaktik o'yinlar, qiziqarli mashqlar, predmetli-amaliy faoliyat yordam beradi, katta sinflarda esa matematik bilimlarning amaliy ahamiyatini tushunish bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi.

Matematika o'qitish jarayonida o'quvchilarning nutqi rivojlanadi, lug'ati matematikaga oid maxsus atama va iboralar bilan boyiydi. O'quvchilar o'z faoliyatini sharhlashni, masalalarni yechish, arifmetik amallarni bajarish yoki geometriya bo'yicha topshiriqlarni bajarish haqida to'liq og'zaki hisobot berishni o'rganadilar. Bu esa o'quvchilardan o'z faoliyatlarini ko'proq anglashni talab qiladi, ularning harakatlari umumlashtirilgan xarakter kasb etadi. Bu, shubhasiz, aqliy zaif o'quvchilarning fikrlashdagi kamchiliklarini tuzatishda katta ahamiyatga ega. Matematika o'qitish o'quvchilarni tartibga soladi va intizomli qiladi, shuningdek, shaxsning aniqlik, matonat, iroda kabi xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bu mehnatsevarlikni, mehnat qilish istagini va har qanday boshlangan ishni oxirigacha yetkazish ko'nikmasini tarbiyalaydi.

O'quvchilarga kundalik hayotda va kelajakdagi kasbida zarur bo'lgan mavjud matematik bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni o'zlashtirishni ta'minlash, shunday darajada mustahkamlash kerakki, ular o'quvchilarning butun hayoti davomida foydalanadigan bilimlarga aylansin — bu matematikani o'qitishning asosiy umumta'lim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [Подольская О. А., Яковлева И. В.](#) Теория и практика инклюзивного образования: учебное пособие. [Учебники и учебные пособия для вузов](#). Москва, Берлин: [Директ-Медиа](#), 2018
2. Педагогика и психология инклюзивного образования. Учебное пособие. Казань Познание 2013
3. Буторина, О. Г. Об опыте воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями здоровья/О. Г. Буторина //Воспитание школьников, 2010
4. D.S.Qaxarova Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. O'quv va metodik qo'llanma 2014-yil.
5. Khamidova, M. P., & Ziyodullayeva, E. N. (2022). THE SIGNIFICANCE OF ACTUAL PLAY IN DEVELOPING THE VOCABULARY OF PRESCHOOL

CHILDREN WITH MENTAL IMPAIRMENT. *International Journal of Pedagogics*, 2(12), 126-129.

6. Khamidova, M. P. (2021). Development of collective activity of specialized assistant school students on the basis of didactic games in mathematics. *Current Research Journal of Pedagogics*, 2(11), 134-137.

7. Khamidova, M. P. (2022). A Study of the Impressive Vocabulary of Preschool Children with Mental Frailty. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 13.

8. Khamidova, M. P. (2021). Development of collective activity of specialized assistant school students on the basis of didactic games in mathematics. *Current Research Journal of Pedagogics*, 2(11), 134-137.